

IMPLICAȚII ECONOMICE ȘI FINANCIARE ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. ÎMPRUMUTURILE DE RĂZBOI

Iosif-Marin Balog^{*}, Ioan Lumperdean^{**}

Abstract: *This article aims to outline some aspects of the economic and financial implications of the First World War, the mechanisms and means by which this conflict has been financially supported. We will first look at how the war loans contributed financially to support the needs of the front, how the population was called upon to support this effort, and of course, the propaganda of the authorities in this regard. If the budget for civilian spending could be assured from collecting taxes, the financing of the war had to be secured in other ways. There were not many solutions: exports that would provide sufficient resources were no longer possible in the new situation; also, access to financing on the international capital market has become virtually impossible under war conditions. As a result, the only viable solution was the appeal to domestic loans that became a tool used by the state to attract the financial resources needed to support the war effort from the population and the banks. Thus, following the example of Germany, Austro-Hungary has launched a well-organized campaign to contract every 6 months of loans in the domestic market. In total, were made 8 loans. It was considered a patriotic duty of every citizen to support the cause of the war, all these efforts being considered as part of a genuine "domestic front", in which, without exception, all citizens had to be engaged, according to their forces and capabilities. At the end of the article, a statistic of the value of these loans is also presented.*

Keywords: World War I, economic implications, Austria-Hungary, Transylvania, War loans

În ultimii ani istoriografia despre Primul Război Mondial a cunoscut atât în spațiul internațional cât și la noi un avânt remarcabil, prilejuit de momentul comemorării unui veac de la debutul mării conflagrații, generând o bogată și variată literatură istorică dedicată acestui subiect. Perspectivele metodologice și tematice diverse acoperă un spectru larg de problematici, de la cele considerate clasice, la cele care-și propun noi perspective de (re)lecturare și interpretare a surselor istorice. Rezultatele s-au concretizat deja în zeci de volume și sute de studii și articole care acoperă diverse subiecte, de la cele politico-diplomatice și militare¹, la analiza implicațiilor războiului în aspectele demografice și ale vieții de

^{*} CSII dr., Institutul de Istorie „G. Barițiu” Cluj-Napoca ; iosif_balog@yahoo.de

^{**} Prof. univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca; ioanlumperdean@yahoo.com

¹ *Primul Război Mondial, perspectivă istorică și istoriografică. A historical and historiographical perspective.* Ed. by Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015.

Nu ne propunem în acest context a realiza un excurs bibliografic exhaustiv; vom exemplifica doar prin cele mai importante lucrări apărute în ultimii ani. De altfel, *Anuarul istoriografic al României* reprezintă cea mai accesibilă sursă în acest sens.

familie în întreaga lor complexitate². Ele au fost apoi în mod util și benefic completate cu direcții de cercetare mai puțin abordate în istoriografia noastră, precum cele legate de impactul cultural al războiului, rolul „frontului intern”, mobilizarea populației prin propagandă, cu mecanismele ei de transmitere și diseminare etc³. Nu au lipsit nici direcții cu totul noi în istoriografia românească, precum cea a studierii impactului războiului asupra copiilor și copilăriei⁴, asupra emancipării femeii și a statutului ei, substanțial modificat în contextul și de pe urma războiului⁵. S-au abordat, de asemenea, în detaliu multiplele fațete ale rolului Bisericii, relația dintre autoritățile laice și reprezentanții confesiunilor, modul cum biserica s-a implicat instituțional în uriașul efort de război, atât spiritual, cât și material și în plan propagandistic ca principal releu de comunicare între autoritățile superioare ale statului și populație⁶. Nu pot fi omise din aceste succinte considerațiuni introductive, numeroasele volume de documente și, mai ales, de corespondență, memorii și jurnale de război care pun în circuitul științific informații de o excepțională însemnătate și care aduc în mod incontestabil un plus de valoare asupra cunoașterii multiplelor fațete ale realității vremii, generate și modelate de Marele Război.

Pe de altă parte, aspectele economice ale războiului au fost mai puțin abordate în cercetările din ultimii ani, iar rațiunile acestei puneri în plan secundar a componentei economice a războiului pot fi, firește de mai multe feluri: se poate considera, de pildă că aspectele economice importante sunt deja cunoscute sau nu prezintă mare relevanță în noile direcții de abordare, apoi se poate aprecia că sunt aspecte mult prea tehnice și seci pentru a fi în măsură să redea nuanțele complexe ale realităților și efectelor războiului. Am constatat, de asemenea că în multe cazuri, date statistice precum natura și volumul cheltuielilor militare, sursele de finanțare ale acestora, evoluția prețurilor și devalorizarea monedei în noile contexte macro-economice în continuă schimbare induse de starea de război sunt doar tangențial, incomplet și sporadic invocate ca suport documentar și de argumentare.

Plecând de la aceste din urmă considerente, am considerat oportun ca în cele ce urmează să abordăm câteva aspecte referitoare la resursele economice angrenate în efortul de război, cu accent pe modul cum împrumuturile de război au contribuit

² Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Edit. Școala Ardeleană, 2015.

³ Diana Covaci, „By Word and Example”. *Mobilizing People through the Circulars issued by the Romanian Greek Catholic Church in Transylvania*, în vol. *World War I. The other Face of the War* (ed.), Ioan Bolovan, Rufolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș, Romanian Academy/Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2016, p. 345–364.

⁴ Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei, *Copiii în vreme de război. O perspectivă transilvăneană asupra Primului Război Mondial*, în vol. Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Lorand Madly, Dumitru Țeicu (coord.), *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice/Multiculturalismus, Identität und Diversität. Historische Perspektiven*, Edit. Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 501–516.

⁵ Elena Ioana Igant, *Mobilizare și participare în Transilvania în Primul Război Mondial: perspective socio-economice și demografice*, Cluj-Napoca, 2013 (teză de doctorat).

⁶ *World War I. The other Face of the War*, (eds.) Ioan Bolovan, Rufolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș, Romanian Academy/Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2016.

din punct de vedere financiar la susținerea nevoilor frontului, modalitățile prin care populația a fost chemată să susțină acest efort, și desigur propaganda autorităților în acest sens. Analiza se referă la partea maghiară a Imperiului Austro-Ungar cu dese referiri concrete la spațiul Transilvaniei, știut fiind că cele două state asociate și componente, Austria și Ungaria, au avut în virtutea pactului dualist perfectat la 1867, politici economice și financiare separate și statuate legal.

Pe parcursul documentării, am constatat că este un demers dificil, deoarece în primul rând, cifrele și datele cantitative trebuie lăsate să vorbească, însă în ciuda caracterului arid a unei atari reconstituiri care poate genera un discurs stereotip și liniar, concluziile converg spre aceeași idee a unor consecințe induse de război impresionante și fără precedent în istoria modernă.

Înainte de toate, se impun câteva referiri la situația concretă a Austro-Ungariei în ajunul războiului pentru a înțelege mai nuanțat evoluțiile din timpul conflictului și mai ales, implicațiile economice ale acestuia. Trebuie precizat că la 1914 Austro-Ungaria era una dintre puterile importante ale Europei, cu o populație de 58,6 milioane de locuitori și un PIB de 1986 dolari/cap de locuitor la nivelul anului 1913 (deținând 13% din totalul populație Europei și 10% din PIB)⁷. Monarhia Dunăreană înfățișa în preajma războiului o economie în creștere moderată ca rată și ritm, mai accelerată în partea ungară, prezentând o structură și un profil destul de robust al producției industriale în părțile sale vestice, complementar unei agriculturi care în jumătatea transleithană evolua tot mai evident spre structuri moderne capitaliste; privită în detaliu însă, economia acestui complex statal multi-etnic releva și o serie întregă de vulnerabilități, generate de decalajele de dezvoltare dintre diversele regiuni și provincii, suprapuse și accentuate de divergențele politice și naționale. Au fost, de altfel, realități care încă din epocă au generat numeroase polemici cu privire la viabilitatea economică a statului și la posibilitățile acestuia de a susține economic și militar ambițiile alianței politico-militare din care făcea parte. Atât economiștii, cât și unii oameni politici au avertizat încă din perioada de dinainte de război că într-o confruntare de anvergură, proporția venitului național pe care îl va putea mobiliza guvernele austriac și ungar nu va depăși o treime din averea totală națională, estimată la 27,5 – 30 de miliarde de dolari⁸. Alții au fost și mai sceptici, avertizând că, datorită problemelor structurale, mai ales a celor politice-naționale, din punct de vedere economic, Monarhia ar fi fost deja înainte de începerea războiului, un stat înfrânt⁹.

⁷ Stephen Broadberry, Mark Harrison, *The Economics of World War I: an Overview*, introducere la volumul S. Broadberry & M. Harrison (Eds.), *The Economics of World War I* (p. 3–40). Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 3–40.

⁸ Ernest L. Bogart, *Direct and Indirect Costs of the Great World War*, 2nd edition, New York, Oxford University Press, 1920, p. 238 (valorile sunt exprimate în dolari americani la valoarea anului 1913).

⁹ Jázsi Oszkár, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago, University of Chicago Press, ed. 3, 1964; apud Stephen Schulze, Nicolaus Wolf, *Harbingers, of Dissolution? Grain Prices, Borders and Nationalism in the Habsburg Monarchy before the First World War*, Berlin 2005, p. 5. Disponibil on line la: https://www.researchgate.net/publication/45136056_Harbingers_of_dissolution_Grain_prices_borders_and_nationalism_in_the_Habsburg_economy_before_the_First_World_War, accesat la 9. 12. 2017.

Deznodământul războiului la 1918 și destinul pe care l-a cunoscut Monarhia ca urmare a acestuia, a determinat și în deceniile care au urmat numeroase interogații cu privire la cauzele acestui eșec. Dincolo de aspectele politico-militare, analiștii, fie ei istorici, economiști, sociologi și-au pus în mod firesc problema găsirii celor mai viabile răspunsuri la întrebarea de ce s-a dezintegrat Imperiul Austro-Ungar, generându-se numeroase explicații, unele cu un puternic caracter polemic.

În primul rând, problema națională și subsecvent ei, divergențele și blocajele politice au fost des invocate ca responsabile pentru eșecul Monarhiei. Istoricii au argumentat că ascensiunea mișcărilor naționale, acutizarea conflictelor dintre națiunile negermane și nemaghiare și eșecul compromisului de la 1867 de a oferi un aranjament instituțional capabil să gestioneze și să atenueze acest conflict, au fost factori majori care au dus la disoluție. Spre exemplu, istoricii austrieci E. Bruckmüller și R. Sandgruber remarcă o contradicție tot mai evidentă dintre creșterea gradului de integrare economică regională și ascensiunea mișcărilor naționale care au evoluat în contra direcției creării unei conștiințe colective suficient de puternic atașată de ideea unui stat și a unui spațiu economic comun¹⁰. Pe de altă parte, istoricii maghiari Iván Berend și György Ránki au pus slăbiciunile evidente ale Monarhiei din ajunul Primului Război Mondial cu precădere pe fragilitățile spațiului economic comun care au fost accentuate și amplificate de clauzele economice ale pactului dualist, dintre care cele ce trebuiau să contribuie în mod decisiv la integrare (uniunea vamală și cota de contribuții la bugetul comun), constituiau subiect de negociere politică la fiecare 10 ani. Mai mult, ei au arătat că spre finele secolului al XIX-lea ideea unei Ungarii independente economic devenise o opțiune dominantă în rândul politicienilor maghiari, chiar dacă ea nu era susținută de factori economici, cât mai ales, de argumente naționaliste¹¹ am adăuga, unele de-a dreptul populiste. Discrepanțele evidente de dezvoltare la nivelul diverselor regiuni ale Imperiului au reprezentat o problemă care a preocupat pe mulți istorici, încât unele voci au pus accentul pe această realitate și făcut-o responsabilă pentru dezagregarea sa¹². În viziunea istoricului Eduard März „această situație de discrepanțe majore cu care nici unul din statele europene aflate în proces de industrializare nu se confruntau, a reprezentat un dezavantaj important pentru procesul creșterii economice din imperiu în ansamblul său.”¹³ Schimbarea viziunii asupra modernizării economice în Monarhia habsburgică în secolele XIX–XX, s-a petrecut în anii '70–'80, când noua generație de istorici ai economiei supun problema unei mai profunde reevaluări prin noile metodologii propuse de istoria economică. Aceștia au arătat că în Monarhia dunăreană au

¹⁰ E. Bruckmüller, R. Sandgruber, *Concepts of Economic Integration in Austria during the 20th Century*, în vol. A. Teichova, H. Matis (ed.), *Nation State and the Economy in History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 159–180.

¹¹ Apud Stephen Schulze, Nicolaus Wolf, *loc. cit.*, p. 6.

¹² Eduard März, *Some Economic Aspects of the Nationality Conflict in the Habsburg Empire*, „Journal of Central European Affairs”, XIII, 1953, p. 128.

¹³ *Ibidem*.

existat totuși suficiente premise pentru o creștere economică modernă, care s-a realizat sub forma unui proces gradual de uniformizare regională. Această tendință devenea apoi evidentă la autori precum Eddie Scott¹⁴, David Good¹⁵, Thomas Huertas¹⁶, John Komlos¹⁷, generând o direcție de cercetare denumită revizionistă¹⁸, datorită concluziilor pe care le presupunea și care infirmau, în parte, vechile concepții despre fragilitatea economică a Monarhiei dunărene ca și cauză principală a dezagregării sale.

Revenind la problema supusă analizei, trebuie de la început să constatăm că la izbucnirea războiului, în iulie 1914, finanțele Monarhiei nu erau capabile să susțină efortul de război pe termen mediu sau lung, fondurile colectate din impozite reușind să acopere doar cheltuielile civile curente ale statului. Firesc, anunțarea mobilizării armate a declanșat panică în economie, fiind nevoie de intervenția urgentă a statului pentru a limita în primul rând efectele pe termen scurt, ce se puteau dovedi dezastruoase. Era de asemenea important ca statul să nu dea impresia că măsurile se vor întinde pe o perioadă îndelungată și că se va reveni în curând la normal. Intervenția rapidă s-a îndreptat spre sectorul bursier și bancar pentru a-l proteja de panică și destabilizare. Deja la 27 iulie 1914 se anunța închiderea burselor de la Viena și Budapesta, precum și luarea de urgență a unor măsuri menite să protejeze Banca Centrală Austro-Ungară și rezervele de aur ale acesteia; firesc, în aceste condiții de incertitudine financiară și insecuritate, rata de referință a dobânzilor de scont s-a dublat de la 4 la 8% în doar câteva zile¹⁹. La rândul lor, moratoriile financiar-bancare aveau scopul de a menține stabilitatea sistemului bancar, de a asigura o cantitate cât mai mare de bancnote la banca de emisiune pentru nevoile imediate ale statului, căruia pentru moment îi lipseau orice posibilități de împrumut, în afară de cele de la Banca Centrală. Primul moratoriu de acest fel s-a instituit la 1 august 1914²⁰; pentru a nu crea impresia unei stări de blocaj în economie, s-a stabilit a avea o durată inițială de 14 zile deși încă de la început, toată lumea era convinsă că acesta va fi prelungit. Ulterior, a fost prelungit de 6 ori și a fost ridicat temporar abia în august 1915, fiind reinstabilit la finele lui 1916 în Transilvania, unde a rămas în vigoare până în octombrie anul următor. Decretarea moratoriului s-a făcut în baza subcap. 16 al articolului de lege nr. LXIII din 1912 și a fost motivată de necesitatea prevenirii unor perturbații majore

¹⁴ Scott Eddie, *The Terms and Patterns of Hungarian Foreign Trade*, „Journal of Economic History”, 37, 1977, pp. 334–336.

¹⁵ David Good, *The Economic Rise of the Habsburg Empire 1750–1914*, Univ. California Press, 1984.

¹⁶ Thomas Huertas, *Economic Growth and Economic Policy in a Multinational Setting. The Habsburg Monarchy 1841–1865*, New York, 1977.

¹⁷ John Komlos (ed.), *Economic Development in the Habsburg Monarchy in the 19th Century*, New York, 1983.

¹⁸ Max Stephan Schultze, *Economic Development in the Nineteenth Century Habsburg Empire*, „Austrian History Yearbook”, 1997, p. 293–307.

¹⁹ Ernest L. Bogart, *op. cit.*, p. 237.

²⁰ „Revista Economică” (infra: RE...), Sibiu, nr. 32, 8 august 1914, p. 371.

generate de retrageri masive de bani din bănci, exploatarea speculativă a instrumentelor financiare. Prevederea cea mai importantă se referea la faptul că din depozitele bancare care la 1 august 1914 nu depășeau 2000 de croane, deponenții puteau retrage maxim 200 cor., iar în cazul depozitelor între 2000–4000 de coroane, maximum 10% din sumă²¹.

Tot ca măsuri imediate, statul s-a preocupat de asigurarea în noile condiții de război a funcționării economiei, intensificarea prin toate mijloacele a producției necesare nevoilor militare și asigurarea cantităților de combustibil și alimente necesare frontului, dar și populației urbane. Pericolul iminent era scumpirea tuturor produselor și generarea unui val speculativ care putea scăpa de sub control. În aceste condiții s-a reclamat necesitatea imediată de instituire a unui mecanism de control și plafonare a prețurilor, în lipsa căruia cel mai mare pericol l-ar fi reprezentat inflația, cu consecințe catastrofale pentru stat în finanțarea viitoare a nevoilor de război. De altfel declanșarea războiului a avut ca efect imediat creșterea prețului la cereale, fenomen resimțit în decurs de doar câteva luni. Astfel, dacă în iulie 1914 pe piața din Budapesta un hl de grâu se vindea în medie cu 24,45 cor., la mijlocul lui noiembrie se vindea cu 44,20; la fel, secara crescuse de la 19,50 la 35 coroane, scumpiri semnificative fiind înregistrate și la porumb care crescuse de la 15,10 la 24,10 cor.²². Intenția statului nu era doar de a interveni cu scopul plafonării prețurilor, ci și de a menține totuși piața într-un ritm rezonabil al cererii și ofertei, având totodată grijă de a nu induce în rândul populației impresia unor măsuri de forță sau coercitive. Autoritățile erau conștiente de necesitatea unui serios efort de propagandă cu scopul convingerii și mobilizării populației în acest sens²³. Era considerată o datorie patriotică a fiecărui cetățean necesitatea susținerii cauzei războiului, toate aceste eforturi fiind considerate parte a unui veritabil „front intern, domestic” în care trebuiau, fără nici o excepție, angrenați toți cetățenii, după forțele și capacitățile lor. Autoritățile au folosit numeroase canale de comunicare și mobilizare, biserica având în acest sens un rol deosebit de important, mai ales în lumea rurală unde „preoții consilieri de încredere și iubiți de popor în toate circumstanțele vieții” erau chemați a se implica în acest proces de propagandă cu toată energia lor²⁴.

La finele anului 1914 se aprecia că economia a rezistat destul de bine șocului indus de primele luni de război, în primul rând, pentru că anul începuse sub auspicii favorabile și optimiste: se depășiseră efectele crizei economice din 1912, statul s-a implicat prin investiții și comenzi masive în industria de război și prin

²¹ *Idem*, nr. 33, 15 august 1914, p. 375.

²² *Idem*, nr. 47, 21 noiembrie 1914. Deocamdată principala cauză era considerată specula și lipsa ofertei, pe fondul nesiguranței generale.

²³ Vezi în acest sens Diana Covaci, „By Word and Example”. *Mobilizing People through the Circulars issued by the Romanian Greek Catholic Church in Transylvania*, în vol. *World War I. The other Face of the War* (ed.), Ioan Bolovan, Rufolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș, Romanian Academy/Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2016, p. 345–364.

²⁴ *Ibidem*, p. 358–363.

măsurile active de impulsionare a activităților comerciale, dobânzile erau accesibile, la fel și piața de capital, numeroase proiecte de legi de încurajare a industriei arătau efectele benefice. Pe de altă parte, anii de criză din 1911–1912 au pregătit economia oarecum și pentru situații mai grave iar prudența în fața deciziilor riscante era deja încetățenită, alături de preocuparea pentru asigurarea de rezerve de toate felurile²⁵. Erau exact lecțiile promovate de autorități care deveneau conștiente că starea de mobilizare se va prelungi; precauția și rezerva erau principalele recomandări din partea statului la adresa întreprinderilor și a băncilor; acestora din urmă le cerea grijă maximă în privința distribuirii profiturilor și a dividendelor. Desigur, în subsidiar, statul era conștient și convins că va apela curând la aceste resurse.

Într-adevăr situația de pe front reclama cheltuieli imense cărora guvernul trebuia să le facă față. Dacă bugetul cheltuielilor civile putea fi asigurat, cel puțin pentru început, din colectarea taxelor și a impozitelor, finanțarea războiului trebuia asigurată pe alte căi. Soluții nu erau multe: exporturile care să asigure resurse suficiente nu mai erau posibile în noua situație; de asemenea, accesul la finanțările de pe piața internațională de capital a devenit practic imposibil în condițiile de război. Ca urmare, singura soluție viabilă era apelul la împrumuturile interne care au devenit un instrument predilect folosit de către stat pentru atragerea de la populație și bănci a resurselor financiare necesare susținerii efortului de război. Astfel, urmând exemplul Germaniei, Austro-Ungaria a lansat o campanie bine organizată de lansare, la fiecare 6 luni, a unor astfel de împrumuturi de pe piața internă.

Pentru a releva dimensiunea necesităților financiare necesare susținerii războiului, trebuie să exemplificăm doar că în primele 6 luni, la finele anului 1914, cheltuielile Monarhiei în acest scop erau de 1,125 miliarde de dolari din care Ungariei îi reveneau 375 de milioane de dolari²⁶. Potrivit procedurilor și politicilor financiar-bugetare care erau separate pentru cele două părți ale Monarhiei, împrumuturile de război, în total 8 la număr în perioada 1914–1918, au fost lansate de fiecare dată separat în Austria și Ungaria.

Primul împrumut de război a fost lansat în noiembrie 1914²⁷. Condițiile de subscripție erau aproape similare. Ca și cele ulterioare, baza legală și modalitățile de subscriere au fost stipulate de subcapitolul 17 al articolului de lege LXIII. Obligațiunile erau în valoare de 50, 100, 1000 și 10.000 de coroane cu dobândă de 6%, prețul subscrierii fiind de 97,5% din valoarea nominală²⁸. Se prevedea posibilitatea ca pentru sume ce nu depășesc 100 de coroane, subscrierea să se facă pe loc, integral; la sume de peste 100 de coroane, prima rată trebuia să fie de minim

²⁵ *Cronica economică a anului 1914*, RE, Sibiu, nr. 2, 1915.

²⁶ Ernest L. Bogart, *op. cit.*, p. 238. Valorile sunt exprimate în dolari valoare 1913. Rata de schimb era 1 cor.= 0, 2 dolari.

²⁷ *Ibidem*, p. 252 (lista tuturor împrumuturilor cu sumele aferente exprimate în dolari).

²⁸ RE, Sibiu, nr. 46, 14 noiembrie 1914, p. 435.

40% achitată până la 12.12. 1914, rata a doua până la 22.12.1914 iar cea de-a treia până la 08.01. 1915. Valoarea totală a împrumutului era preconizată la 500 de milioane de coroane. A fost un prim test al guvernului care a realizat o intensă campanie în rândul populației, fiind subliniate deopotrivă rentabilitatea foarte bună a acestor instrumente de plasament și desigur, se făcea apel la sentimentul patriotic al poporului chemat să servească nevoile patriei. Subscrierea era prevăzută a se desfășura la toate casieriile statului la filialele Băncii Austro-Ungare, ale celorlalte bănci comerciale, precum și la oficiile poștale. Încheiat la 23 noiembrie 1914, primul împrumut de război din Ungaria a fost considerat un succes major, de vreme ce suma subscrisă a trecut de un miliard de coroane, depășind și cele mai optimiste așteptări²⁹. Este greu de estimat ce sumă s-a subscris în Transilvania, cert este că s-a reușit o exemplară mobilizare, de vreme ce doar la casieriile băncii Albina s-au subscris 1.353.350 de coroane³⁰.

Contextul financiar și macro-economic al anului 1915 releva pe, de o parte faptul că războiul se va prelungi pentru o perioadă pe care nimeni nu o mai putea anticipa. Scumpetea devenea un fapt de o dimensiune îngrijorătoare pe fondul deprecierei masive a coroanei: în 1913 coroana era o monedă stabilă și destul de puternică în raport cu celelalte monede ale vremii, deși nu beneficia de o convertibilitate totală, gradul de acoperire a masei montare în rezervele de aur al Băncii Centrale era de 49,7%. La finele lui 1915 acesta a scăzut la 9,4% pe fondul unei depreciere de peste 45%³¹. Sporirea masei monetare aflată în circulație cu aproape 4 miliarde de coroane a contribuit la creșterea inflației, dar argumentul guvernului era nevoia creșterii volumului producției și a comerțului, a fluxului de numerar necesar plăților pentru susținerea războiului. De altfel, marea provocare pentru Monarhie în anul 1915 a fost izolarea economică la care a fost forțată de evoluțiile militare și de imprezibilitatea raportului de forțe. Preocuparea primordială a fost, ca urmare, organizarea „rezistenței economice” – menținerea economiei în parametri funcționali prin măsuri sistematice de intervenționism³². Erau de asemenea imperios necesare acțiuni care să asigure aprovizionarea populației și a armatei cu alimentele necesare. Deja din anul anterior se trecuse la fixarea de prețuri maximale pentru prevenirea speculei, la stabilirea procedurilor de rechiziționare a recoltei agricole prin crearea organismelor speciale, dintre care cea mai importantă a fost *Societatea pentru valorificarea produselor agricole*. Campania de propagandă pentru mobilizarea populației în scopul realizării producției agricole, în condițiile unui deficit acut al forței de muncă, a fost considerată un succes și pe fondul unei recolte foarte bune în anul 1915; implicarea tuturor oamenilor capabili de muncă (copii femeii, bătrâni) în agricultură era cerută insistent de către autorități

²⁹ RE, nr. 48, 28 noiembrie 1914, p. 445.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Datele complete la Ernest L. Bogart, *op. cit.*, p. 240.

³² *Anul economic 1915*, RE, Sibiu, nr. 3, 9115, p. 18.

și considerată o datorie tot atât de imperioasă ca și aceea a militarilor de a lupta pe front; statul considera că nu sunt de neglijat nici posibilitățile de câștig, în condițiile în care absolut tot ce însemna produse pentru front avea căutare pe piață. Pe de altă parte, scumpetea devenea parte a existenței cotidiene care nu mai putea fi ignorată³³. Asociată deja cu primele semne ale lipsurilor, penuriei și restricționărilor, problema scumpetei devenea o preocupare și totodată, un prilej de căutare a unor explicații și soluții de depășire. Înainte de toate, principala cauză a fost considerată lipsa forței de muncă deoarece „oamenii detrași de la munca lor productivă în industrie și agricultură stau acum cu arma ucigătoare în mâini pentru a se distruge reciproc...”³⁴.

Conform planului stabilit, de a se lansa câte un împrumut la fiecare 6 luni, în cursul anului 1915 s-au derulat două împrumuturi de război, primul în mai, celălalt în noiembrie³⁵. Al doilea împrumut era lansat în condiții identice cu primul, obligațiunile având amortizarea stabilită pentru 1921³⁶. Perioada de subscriere era prevăzută între 12–16 mai, apoi a fost prelungită până la 7 iunie ca urmare a „interesului suscitată”³⁷. Rezultatele au fost foarte bune, fiind anunțată subscrierea a 1,132 miliarde de coroane (226.507.000 dolari)³⁸. Ce de-al treilea împrumut era programat pentru toamna anului 1915, mai precis la 17 octombrie, autoritățile luând în considerare și faptul că se încheiase anul agricol iar comercializarea recoltelor a creat în rândul populației un plus de disponibilități financiare care trebuia atras în acest scop. Propaganda pentru acest împrumut a fost deosebit de intensă în întreaga țară, inclusiv prin editarea unei foi volante în toate limbile monarhiei. Apelul la subscrieri viza toate categoriile sociale care trebuiau să dea dovada celui mai înalt patriotism iar în ceea ce-i privea pe țărani, aceștia „din puțin trebuie să facă mult... și fiecare să participe la acoperirea noului împrumut”³⁹. Ca și în cazul împrumuturilor anterioare, se puteau subscrie și bani din depozitele bancare în valoare de până la 50% din suma depusă, operațiune care nu intra sub incidența moratorului. Rezultatele finale ale celui de-al treilea împrumut erau considerate ca și precedentele, foarte bune, de vreme ce se adunase suma de 1.984.000.000 coroane (396.972.000 dolari.)⁴⁰.

Anul 1916 a marcat începutul unor complicații economice fără precedent generate de cheltuielile uriașe de război care la nivelul Monarhiei se cifrau deja la 9.870.800.000 dolari, dintre care Ungariei îi reveneau peste 3,5 miliarde. Depre-

³³ Vezi Anexa 3 referitoare la evoluția prețurilor la cereale.

³⁴ RE, Sibiu, nr. 41, 9 octombrie 1915, p. 399.

³⁵ Idem, nr. 16, 1915, p. 181; Idem, nr. 41, 1915, p. 400.

³⁶ Idem, nr. 20, 15 mai 1915, p. 230

³⁷ Idem, nr. 22, 29 mai 1915, p. 254.

³⁸ O statistică a primelor cinci împrumuturi de război contractate în partea ungară a Monarhiei a fost publicată în RE, Sibiu, nr. 6, 1917, p. 58. Valorile în dolari sunt preluate după Ernest L. Bogart, *op cit.*, p. 252.

³⁹ RE, Sibiu, nr. 40, 2 octombrie 1915, p. 392.

⁴⁰ Vezi supra, nota nr. 38.

cierea accentuată a coroanei s-a datorat în continuare sporirii masei monetare aflată în circulație cu peste 435% față de finalul anului 1913⁴¹. La depreciere au contribuit și piețele externe, mai ales cele ale statelor rămase neutre până la 1916 și, în special, la bursa din Zürich unde se stabilea cursul coroanei față de francul elvețian. Aici, la începutul anului 1916 cursul a înregistrat o pierdere de 30% iar la finele lui iunie același an, deprecierea era deja de 56,73%. Aceasta însemna că pentru 100 de CHF se plăteau 149,25 K în loc de 95,23 K paritate stabilită prin reforma monetară de la 1892⁴². Pentru prima dată apar dificultăți serioase și la nivelul bugetului cheltuielilor civile, tot mai greu de acoperit din colectarea taxelor și impozitelor, numai dobânzile la împrumuturi depășind suma de 240 de milioane de coroane anual. Astfel, guvernul a prezentat pe parcursul anului 1916 nu mai puțin de 8 proiecte de lege privind modificarea fiscalității⁴³. Trei au fost noutățile majore ce urmau să intre în vigoare de la 1 ianuarie 1917: impozitul pe venit, cel asupra averii și un „impozit asupra câștigurilor de război”. Impozitul pe venit a existat și înainte de 1916, însă noutatea o constituia introducerea unei grile de impozitare progresivă majorată. Minimul venitului anual impozabil era statuat la 10.000 de coroane și la care cota de impunere era de 2,0%; de la un venit de 120.000 de coroane în sus cota de impunere era de 5%⁴⁴. Impozitul pe avere se referea la imobile, mine cariere, capital rulant investit în afaceri, depozite bancare, dividende etc., grila fiind tot progresivă între minim 50.000 coroane/an și de la 2.400.000 iar cota de impunere între 0,5–0,12%⁴⁵. Motivarea autorităților pentru introducerea impozitului pe câștigul de război, care era de fapt un supra-impozit și o dublă impunere, a plecat de la premiza că în majoritatea domeniilor economice impulsivitatea producției pentru nevoile frontului a generat câștiguri mai mari pentru agenții economici și populație. Baza de impozitare era acel plus de venituri înregistrat în anii 1914, 1915 și 1916 peste media venitului nominal din perioada 1911–1913⁴⁶. Intrau sub incidența taxării toate veniturile de peste 13.000 de coroane/an; plusurile provenite din remunerațiuni și pensii intrau la impozitare numai dacă depășeau 30.000 de coroane/an și dacă plusul din anii de război trecea peste 4.000 de coroane. Ca și în cazul celorlalte tipuri de impozite, s-a adoptat principiul impozitării progresive: după primele 10.000 de coroane impozitul era 5%, următoarele 10.000 de coroane se impozitau cu 10% etc.

De asemenea, mecanismele de implicare a statului în economia de război deveneau tot mai numeroase și mai sofisticate, ele decurgând din situația imediată a economiei și a finanțelor dar și din necesitatea de a gestiona o economie oricum profund bulversată, tot mai multe voci devenind convinse că și după încheierea

⁴¹ Vezi Anexa 1.

⁴² Apud Costin Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol II, București, Edit. Academiei, 1967, p. 245.

⁴³ RE, Sibiu, nr. 26, 24 iunie 1916, p. 283–284.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 284.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 285.

⁴⁶ RE, Sibiu, nr. 4, 10 februarie 1917, p. 27–28.

ostilităților, tot statului îi va reveni un rol puternic în restabilirea ordinii economice. Pentru anul 1916 s-au lansat cel de-al patrulea și al cincilea împrumut la care s-au subscris 1.953.000.000, respectiv 2.300.000.000 de coroane⁴⁷.

Analiza asupra situației din anul 1917 în contextul noii turnuri pe care o preconiza războiul, a incertitudinii generale, singura certitudine fiind aceea că războiul se va prelungi, releva o situație dramatică, fie și doar dacă ne referim la indicatorii generali macro-economiци: masa monetară aflată în circulație era de peste 18.440.000.000 de coroane⁴⁸ (3,68 miliarde de dolari) fiind în continuă creștere, ceea ce însemna că inflația putea scăpa oricând de sub control⁴⁹. Deja, din 1915 bugetele austriac și ungar, ca și emisiunile de bancnote ale Băncii centrale nu mai erau publice, datele fiind accesibile doar unui grup restrâns de decizie din sfera militară și a Băncii de emisiune. Acest procedeu a contribuit la creșterea neîncrederii cercurilor financiar-bancare din străinătate față de situația monetară a Monarhiei⁵⁰. Mai mult, în condițiile noilor practici, solvența Băncii centrale devenise direct dependentă de salvarea Monarhiei însăși. La rândul ei, cenzura strictă făcea ca situația reală a veniturilor și cheltuielilor să nu fie cunoscută de către publicul larg. Într-adevăr, corespondențele de război publicate în paginile ziarelor și chiar articolele economice din revistele de specialitate lăseau prea puțin să se întrevadă din realitatea economică dramatică, ba din contră. Pe de altă parte, certitudinea lipsurilor, a scumpetei, a restricțiilor de tot felul, deteriorarea vieții cotidiene în toate aspectele ei în orașele și satele Monarhiei era o realitate care nu mai putea fi acoperită de nici o cenzură. Perspectiva amenințării foamei devenea tot mai prezentă în rândurile categoriilor cele mai vulnerabile, femei, copii bătrâni, bolnavi⁵¹.

Pe acest fundal, cronica anului 1917 a fost marcată de o preocupare fără precedent pentru sporirea producției destinată nevoilor militare, cu precădere în domeniul agricol⁵² în condițiile în care aprovizionarea cu alimente a devenit o miză importantă nu numai pentru statul austro-ungar, ci și pentru aliații germani care

⁴⁷ Vezi supra, nota 32. Pentru o imagine mai elocventă, menționăm că suma de 2,3 miliarde de coroane era echivalentul a 127.777 kg de aur la valoarea momentului de 18.000 cor./kg! (cursul mediu al coroanei de aur față de cea de hârtie era în anul 1916 de 1:1,93).

⁴⁸ Asupra evoluției masei monetare aflate în circulație și a stocului de acoperire vezi Anexa 1.

⁴⁹ Ernest L. Bogart, *op. cit.*, p. 245.

⁵⁰ C. Kirișescu, *op. cit.*, vol. II, p. 249.

⁵¹ A se vedea în acest sens: Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei, *Copiii în vreme de război. O perspectivă transilvăneană asupra Primului Război Mondial*, în vol. Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Lorand Madly, Dumitru Țicu (coord.), *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice/Multiculturalismus, Identität und Diversität. Historische Perspektiven*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2015, p. 501–516.

⁵² Pierderea forței de muncă din agricultură era de peste 50%, la care se adăuga cea a animalelor de tracțiune, lipsa posibilităților de reparare și asigurare a funcționării mașinilor agricole etc. a se vedea date în detaliu la: Iván T. Berend, Gy Ránki, *Ungarns Kriegswirtschaft*, în vol. *Die Habsburgermonarchie* (Hrsg.) Alois Brusatti, Bd. I, *Die wirtschaftliche Entwicklung*, Wien 1973, p. 522–523.

vizau cultivarea a tot mai multe terenuri agricole de pe teritoriul austro-ungar, realizând în acest sens semnificative investiții în Ungaria și Transilvania (ex. deschiderea unei fabrici de îngrășăminte chimice la Târnăveni). Acțiunile de acaparare de proprietăți au fost întrerupte de către autorități printr-o ordonanță care a limitat drastic tranzacțiile imobiliare⁵³. Rechiziționarea recoltelor începută încă din 1915 a fost acum reglementată mult mai strict. Deși în anul 1917 producția agricolă a fost relativ bună, se resimțea acut nevoia restricționării comerțului cu cereale, a limitării și raționalizării consumului și redistribuirea pentru nevoile frontului și ale marilor orașe. Astfel, s-au constituit comisii de rechiziționare la nivelul fiecărui comitat, de care răspundea vice-comitele. Acesta avea atribuții bine definite, inclusiv stabilea nivelul minim care rămânea proprietarului pentru întreținerea familiei și care nu putea depăși 12 kg de cereale/lună/membru de familie. S-a constituit în acest sens *Societatea pe acțiuni pentru produse de război* cu misiunea expresă de a realiza procedurile de rechiziționare și redistribuire a produselor agricole. Cei care erau aprovizionați de către autorități primeau maxim 7 kg/ persoană/lună⁵⁴. Predarea urma să se facă cu plata pe loc potrivit prețurilor maximale stabilite de către stat⁵⁵. Au fost de asemenea stabilite în detaliu toate procedurile tehnice privind preluarea cerealelor, obligația producătorilor de a recolta și treiera în cele mai bune condiții, precum și înregistrarea strictă a tuturor cantităților de cereale. Orice abatere era imediat pedepsită cu închisoare de până la 6 luni și o amendă de 2.000 de coroane.

În cursul anului 1917 s-au derulat împrumuturile de război VI și VII. Pe fondul aceleiași intense propagande, cel de-al VI-lea împrumut lansat în mai 1917 a fost prelungit din cauza rezultatelor slabe, semn că disponibilitatea la sacrificiu a populației era aproape de limite. Încercând să acopere acest lucru, presa românească furniza statistici parțiale care relevau implicarea băncilor românești în subscripții, implicare care totuși pare a fi fost destul de bună, de vreme ce prin intermediul băncii Albina s-au scris 1,3 milioane de coroane, din care singură banca a cumpărat obligațiuni de 300.000 de coroane⁵⁶. Rezultatele finale ale celui de-al VII-lea împrumut relevau colectarea sumei de 2.869.020.000 coroane, împrumutul din toamnă înregistrând așadar rezultate ceva mai bune în comparație cu cel din luna mai⁵⁷.

Ultimul împrumut de război, cel de-al VIII-lea era anunțat pentru luna iunie 1918, pe fondul unei situații economice dezastruoase, marcată de o inflație care amenința a fi scăpată de sub control. Penuria de produse, în primul rând cele

⁵³ *Cronica anului 1917*, RE, Sibiu, nr. 1, 1918, p. 2.

⁵⁴ Ordonanța publicată în RE, Sibiu, nr. 24, 30 iunie 1917, p. 272.

⁵⁵ Începând cu 24 iulie 1917 prețul grâului a fost stabilit la 41,38 cor./hl, secara la 37,00 cor., orzul 35, iar ovăzul 34 cor. Cf. RE, nr. 28, p. 302.

⁵⁶ RE, nr. 23, 23 iunie 1917, p. 268.

⁵⁷ Vezi supra, nota 32.

alimentare și abundența de bani fără valoare pe piață au produs deznădejde și panică în rândul populației a cărei grijă devenise în primul rând asigurarea propriei supraviețuiri. Deși exista un sistem de prețuri plafonate la majoritatea produselor de primă necesitate, în realitate dificultatea procurării lor a generat o piață neagră unde prețurile erau de cel puțin două ori mai mari⁵⁸. Situația gravă reieșea și din modul cum fusese anunțată subscripția pentru cel de-al VIII-lea împrumut. În locul apelului la sentimentele patriotice și de necesitate a datoriei față de patrie se preciza că „*a conclucra după puteri la acest succes e o datorie pe care, ca și în trecut, cercurile noastre financiare o vor face, în măsura în care le-o îngăduie mijloacele și prevederea pentru trebuințele viitorului...*”⁵⁹ un viitor pe care nimeni nu-l putea prevedea cum va arăta. Chiar și obligațiunile au fost emise cu o dobândă de 5% sub formă de *rentă perpetuă*, rentă perpetuă care avea să însemne „niciodată”. Mai mult, deja din toamna anului 1918 se exprimau profunde îngrijorări cu privire la soarta împrumuturilor de război și la posibilitatea ca populația să-și poată recupera din contribuția ei la aceste împrumuturi. Se arăta clar că singur statul este responsabil pentru soarta acestora și pentru un eventual dezastru. Mai mult, prevăzând acest iminent dezastru se preciza că „noile state vor fi necondiționat responsabile pentru împrumuturile de stat ale antecesorilor, fără deosebire de natura aceloră”⁶⁰. N-a mai fost însă nimeni responsabil după 1918 de acest lucru. Rezultatele finale ale ultimului împrumut de război consemnau subscrierea a 3.860.000.000 de coroane ceea ce pe fondul devalorizării nu însemna decât cu puțin peste valoarea reală a precedentului împrumut⁶¹.

Așadar, după opt asemenea demersuri, bilanțul împrumuturilor de război în partea ungară a imperiului consemna o sumă totală de 18.912.000.000 coroane (3.665.546.400 de dolari)⁶². Raportat la cheltuielile totale de război ale Ungariei, conform unor estimări, rezultă că suma colectată prin intermediul împrumuturilor de război acoperea aproximativ 53% din totalul cheltuielilor. Restul, în proporție de 5% era acoperit din impozite, 37% din împrumuturi realizate de guvern la băncile comerciale și la Banca Centrală, iar 5% din împrumuturi externe⁶³. Așadar, aproape 60% din cheltuielile de război au fost finanțate direct de către populație prin intermediul împrumuturilor și al impozitelor și reprezintă doar o mică parte, exprimabilă în cifre, a dimensiunii uriașe a efortului financiar, lipsurilor, foamei și

⁵⁸ Spre exemplu, dacă la finele anului 1917 un kg de slănină avea un preț plafonat de 10 cor., pe piața neagră același produs costa cel puțin dublu; un kg de carne de porc costa 6,70 cor, respectiv 16,00 cor pe piața neagră. Cf. C Kirișescu, *op cit.*, vol. II, p. 254

⁵⁹ RE, nr. 23, 8 iunie 1918, p. 261.

⁶⁰ RE, nr. 45, 9 noiembrie 1918, p. 428.

⁶¹ Ernest L. Bogart, *op. cit.*, p. 252.

⁶² Vezi Anexa 2. Pentru sumele în dolari: Ernest L. Bogart, *op cit.*, p. 252.

⁶³ Teleszky János, *A magyar állam pénzügyei a Haború alatt*, Budapeșt, 1927, p. 418; date similare și la C. Kirișescu, *op. cit.*, vol. II, p. 241.

suferințelor aduse de o confruntare fără precedent până atunci în istoria omenirii. Mai menționăm doar în acest context faptul că suma totală estimată a cheltuielilor de război ale Austro-Ungariei s-a ridicat la 20.623.000.000 de dolari, ceea ce însemna un cost per capita de 352 de dolari, situându-se undeva la nivelul mediei europene⁶⁴.

Nu este în intenția articolului de față a face o analiză asupra consturilor indirecte pe care le-a presupus Marele Război, este un demers mult prea complicat, fie și la un nivel de generalitate; istoricii economici au propus diferite metode econometrice ale căror rezultate sunt însă confuze și adesea contradictorii⁶⁵. Încheiem cu constatarea lui Bogart, des citat în paginile acestui studiu, care, la rândul lui a încercat să ofere date privind costurile indirecte, dar care în final constata pe bună dreptate că *...„nimeni nu poate transpune în valori aritmetice agoniile inimilor și minților milioanele de vieți omenesti pierdute în acei cinci ani... nimeni nu poate transpune în grafice imensa pierdere economică pe care a suferit-o lumea de pe urma deteriorării standardelor morale economice și sociale...”*⁶⁶.

ANEXE

Anexa 1.

Masa monetară aflată în circulație în Austro-Ungaria și gradul de acoperire în metal prețios

Anul	Bancnote în circulație în mii coroane	Creștere % 1913=100	Stocul de acoperire			Proporția acoperirii %	Cursul mediu al coroanei de aur față de cea de hârtie
			În aur	În argint	Total		
1913	2500	100	1301	262	1563	62,6	
1914	5137	205	1069	126	1195	23,3	1:1,19
1915	7162	286	745	66	811	11,5	1:1,48
1916	10889	435	296	59	355	3,2	1:1,93
1917	18440	738	325	57	382	2,0	1:2,28
1918 (31.10)	31483	1259					1:2,62
1918 (31.12)	35600	1424					

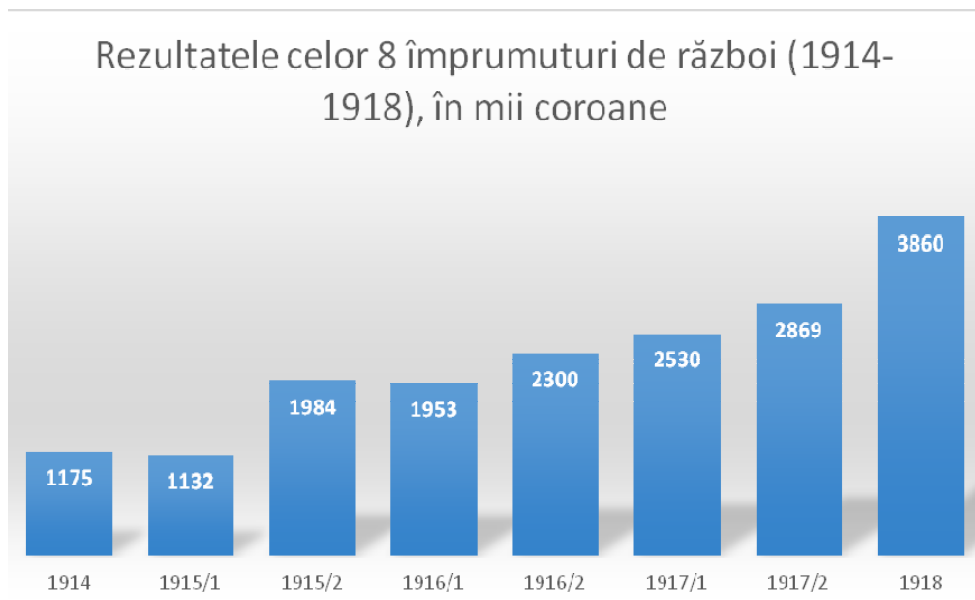
Surse: Costin Kirîțescu, op. cit., vol. II, p. 240, 244, 248.

⁶⁴ Datele preluate după Stephen Broadberry, Mark Harrison, *The Economics of World War I: an Overview* apărută ca introducere la volumul S. Broadberry & M. Harrison (Eds.), *The Economics of World War I* (p. 3–40). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511497339.002, tabelul 8.

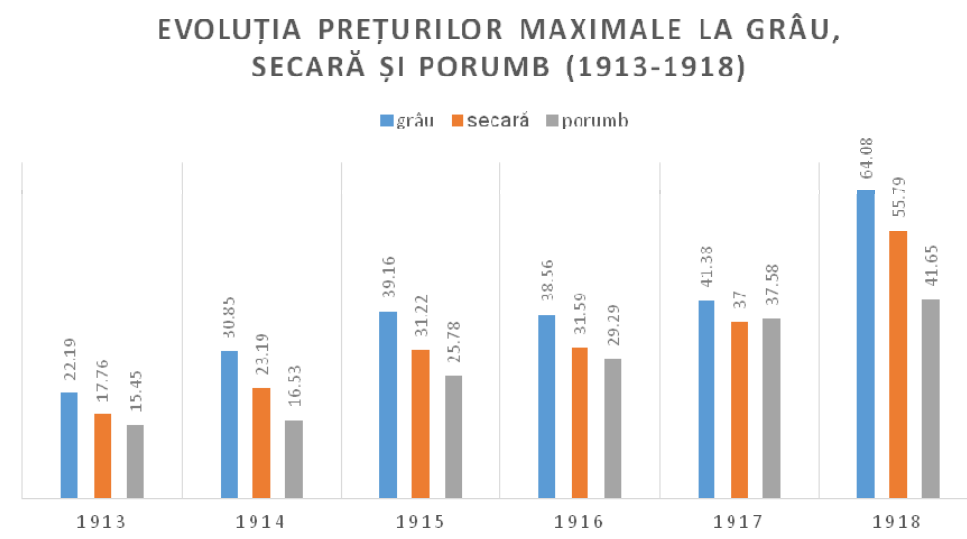
⁶⁵ J. M. Clark, *The Cost of the World War to the American People*, New Haven, Yale University Press, 1931. O critică metodologică la Broadberry și Harrison, op. cit., p. 15–16.

⁶⁶ Ernest L. Bogart, op. cit., p. III–IV.

Anexa 2

Anexa 3

Sursa: Telesky, *op. cit.*, p. 373; datele reprezintă prețurile maxime de referință stabilite de stat, cantitățile sunt exprimate în q., iar valorile în coroane.